

Diskursteori som projekt og alternativ – En oversigt over Ernesto Laclaus og Chantal Mouffes større udgivelser 2008- 2016

AF CARSTEN JENSEN

SLAGMARK #74

SIDER: 221-230

'Samfundet eksisterer ikke', 'konsensus forgifter', 'at skabe hegemoni er som at skrive i vand', og 'vi har ikke brug for moralske fjender, men for politiske modstandere' er bare nogle af de slagord, som Ernesto Laclau og Chantal Mouffe har forsøgt at sammenfatte deres politiske tænkning i. Det har de haft et vist held med, for siden den kolde krigs sidste årti har de haft en naturlig placering i de offentligheder, som politisk teori trives i.

Postmarxisme eller diskursteori er de ord, Ernesto Laclau og Chantal Mouffe selv har hæftet på deres form for politisk teori og filosofi. De har sammen i hovedværket *Hegemony and Socialist Strategy* (1985) (HSS), og efterfølgende hver især udviklet denne tilgang. Ernesto Laclau døde i 2014, og selv om man kan forvente, at der udkommer posthume tekster, er der nu alligevel sat en markør i deres projekts udvikling, der gør det naturligt at samle op med en litteraturoversigt. Dette så meget desto mere, eftersom der i de senere år er kommet en række bøger med tekster fra deres hænder, der trækker de lange linjer i godt 50 års forfatterskaber op.

Som forbemærkning bør man nævne, at Laclau og Mouffe har været på forkant med hensyn til deres værks form. De har, før det blev en norm, formidlet de fleste af deres resultater og ideer i artikelform. Der er ikke tale om en indsats, der fordeler

sig på få store værker, men i stedet formidles i mange slagkraftige interventioner i forskellige debatter. Tidsskriftet og antologien snarere end monografien er deres foretrukne skriftlige medier. Men man bør også huske, at 'det talte ord' tæller meget i deres formidling. De har begge været flittige oplægsholdere i Europa, USA og Latinamerika. Fortløbende undervisning, institutionsadministration og politisk debat har for begge været centrale aktiviteter. Endelig er deres ideer formidlet og diskuteret i en lang række antologier og efterhånden også lærebøger, der er skrevet af tidligere Ph.d.-studerende og kolleger. Og for den sags skyld modstandere.

LACLAVIS SENESTE BØGER

Laclau udgav, hvor overraskende det end kan lyde, sin første egentlige bog, der eksklusivt var på spansk, i 2002. Efter det andet hovedværk, *On Populist Reason* (2005), udkom så i 2008 den anden eksklusivt spanske bog *Debates y combates*. Begge de to spanske udgivelser bestod af tidligere udgivne tekster, der var forsynet med en kort indledning skrevet til lejligheden.

Hovedartiklen i den sidstnævnte var en meget direkte politisk tekst, der gik til frontalangreb på Slavoj Žižek og i stedet forsvarede det synspunkt, at hovedopgaven for en politisk bevidst og ambitiøs venstrefløj var at 'skabe et folk', der kunne kræve et mere demokratisk og retfærdigt samfund. Dette formål stillede han overfor et billede af Žizeks politiske ideer som værende forvirrede og naive. Han mente, at Žižek kun havde grebet ind i politiske debatter med udfoldelse af overfladisk kritik uden egentlig drøftelse af reelle politiske mål og midler. De øvrige tekster i bogen behandler, hvad Laclau kalder det militante engagements etik hos Alain Badiou, en kritik af Giorgio Agamben og en distancering fra Antonio Hardt og Michael Negri. På den måde konfronteres en del af den 'alternative' kritiske teori i bogen, der dermed lever op til sit navn.

I 2014 udgav David Howarth fra Essex University, en tidligere kollega til Laclau, bogen *Ernesto Laclau. Post-Marxism, populism and critique* i serien *Routledge Innovations in Political Theory*, der også har omfattet tekstsamlinger af Carole Pateman, William E. Connolly og Chantal Mouffe. Denne bog er et vue over Laclaus produktion fra 1977. Hovedvægten er dog på tekster fra 1990'erne og 2000'erne, der er repræsenteret med seks tekster hver, mens der er én fra 1977 og slet ingen fra 1980'erne. Det er altså principielt Laclau fra tiden efter den kolde krigs afslutning,

der er repræsenteret. Det vil også klart sige den 'post-marxistiske' Laclau. Tematisk indeholder bogen en sektion, der overvejende er en form for afregning med marxistiske dogmer, dog inden for en overvejende venligtsindet tankegang, en sektion, hvor Laclaus nu snart klassiske populismeforestillinger fremlægges, og en sektion med debatter, der nærmest svarer til den foregående nævnte *Combates y Debates*. For den, der ser Laclau som politisk strategisk forfatter må populismesektionen fremstå mest relevant, mens de to andre mere kan tilfredsstille de filosofiske interesser.

Tilsammen giver bogen en god oversigt over Laclaus saglige, i betydningen akademiske, interesseområder siden hovedværket HSS. Imidlertid kan man også sige, at den stort set helt overser de tekster, i hvilke Laclau er trådt ud af den universitære rolle og har deltaget i direkte politiske debatter siden den kolde krig. Hvis man lidt groft kan skelne mellem akademikeren Laclau og den politiske debattør Ernesto, får man altså kun den halve person. Det er ærgerligt.

The Rhetorical Foundations of Society er også en antologi, men redigeret af Laclau selv, og udkom på Verso i 2014. Til forskel fra Howarths udvalg, har den en indledning af Laclau selv, og forekommer på den måde mere 'autoritativ'. Den medtager generelt endnu flere tekster fra det aktuelle årtusinde, herunder en, der ikke tidligere har været tilgængelig på engelsk, *Antagonism, Subjectivity and Politics*, fra 2012. Denne sidste fremtræder som en opsummering af mange af Laclaus ideer om, hvad politik er, og kan næsten læses som en selvstændig fortsættelse af indledningskapitlet, der fortæller 'Laclaus historie om Laclaus teoretiske udvikling'.

Som det fremgår af indledningen har Laclau altid vedkendt sig en stor gæld til marxismen og her især til Louis Althusser og Antonio Gramsci. I sin gravtale til Louis Althusser sagde Jacques Derrida, der overtog hans stilling på Sorbonne, at denne havde 'åbnet en parentes' (Derrida, 1991). I en vis forstand har Ernesto Laclau søgt at skrive videre på denne parentes. Althusser skrev en gang, at 'når alt kommer til alt, står vi altid i en konkret situation'. Dette er i modsætning til det synspunkt, at 'vi altid står overfor hinanden som klassesubjekter i kapitalistiske produktionsforhold, der udvikler sig med naturloves kraft'. Det er denne vægt på 'den konkrete situation', hvor vi altid skal handle som i et 'her og nu', som Laclau gang på gang fremhæver i sine forskellige kritikker af marxismen.

Da han imidlertid også fandt en stor del af den dogmatiske marxisme i Althusser, blev det især Gramsci, der blev hans marxistiske inspirationskilde. Hos ham fandt

han et egentligt positivt modspil til dogmatik og essentialisme. Han fandt problematikker, der umiddelbart kunne bruges til at diskutere 'den konkrete situation': Forestillinger om kamp om tilslutning; det civile samfund som konkret ramme; revolution fra oven, hvor modstanderen har det politiske initiativ; og endelig noget 'usagt' hos Gramsci: Den hegemoniske logik, efter hvilken samfund altid skabes midlertidigt og skrøbeligt i kampen mellem forskellige aktører, der søger at gøre sig ledende.

Laclau har desuden, som et led i sin udvikling af en post-maxisme, tilsluttet sig elementer af ideer fra en række andre debattører:

From Barthes I learned how linguistic categories should not be seen as merely regional but, if properly defined, as extensible to the ensemble of social life. Derrida's deconstruction showed me how to break into sedimented forms of apparent necessity and discover the kernel of contingency that inhibits them. From Wittgenstein's 'language games', I took the notion that the link between words and actions is more primary than the separation between them (which is a purely artificial and analytical operation). This was highly illuminating for the internal structuration of hegemonic formations. Finally, many aspects of Lacan's work were for me of capital importance – in particular, the logic of the *object a*, whose deep homology with Gramsci's hegemony I saw immediately. (Laclau, 2014a, s. 8)

I *The Rhetorical Foundations of Society* får man altså både Laclaus egen fortolkning af Laclau og en række tekster fra perioden fra 1996 til 2014. Tematikken i bogen forekommer lidt snævrere filosofisk i denne bog i forhold til i Howarths udvalg, men også nyere og mere fokuseret. Som med Howarths kunne man dog hævde, at den lider af samme svaghed, nemlig at de ikke-akademiske tekster er fraværende. Der må ligge en opgave for en rask ung forlægger i at samle Laclaus debattekster fra 1990 og frem i et lille bind. Det ville supplere de to foreliggende udvalg glimrende.

Samlet set giver de to udvalg fra 2014 utvivlsomt en dækkende oversigt over Laclaus akademiske arbejde fra de seneste 20 år. Man kan selvfølgelig beklage at enkelte tekster, der ellers ville synes nærliggende, ikke er med, men med det nævnte forbehold for 'debatteksterne', må det samlede udbud synes tilfredsstillende. Om man ligefrem kan sige, at 'nye læsere kan begynde her', er dog nok tvivlsomt. Laclau skriver sig ofte direkte ind i debatter, der *kan* forekomme indforståede, men så findes der jo introduktioner.

CHANTAL MOUFFE I TALE OG SKRIFT

I de senere år, 2012 og 2015, er der kommet to bøger, der er formet som samtaler mellem Chantal Mouffe og Markus Miessen henholdsvis Inigo Errejón.

The Space of Agonism (2012), der indeholder en fælles og nyredigeret udgave af fire samtaler mellem Chantal Mouffe og Markus Miessen fra 2007 til 2011, er en ret lille bog. Den er ganske vist på 128 sider, men i lommeformat. Samtalerne fokuserer på nyere udviklinger i forholdet mellem bevægelser, teori og partier i Europa siden 2007. På den måde får den også fortalt historien om finanskrisens gennemslag i det vestlige Europa, og især de reaktioner, som forskellige bevægelser på venstrefløjen har udviklet på denne. Mouffes gennemgående pointer er, at de statslige kriseløsninger har været medvirkende til krisens omfang, at isoleret bevægelsespolitik ikke er noget passende svar, men at den organiserede venstrefløj ikke har haft ideer og disciplin nok til at udnytte krisen til en kraftfuld mobilisering, der kunne modstå den neoliberale kriseløsning.

Bogen indeholder desuden en fotoserie, *Double Shooting*, der peger direkte tilbage til hendes egen 'genopfindelse' som post-marxist med bogen *The Return of the Political* fra 1993. Der er tale om stills fra en video, der er optaget i starten af den syriske borgerkrig. Billederne viser en snigskytte, der angiveligt sigter på en aktivist, der omvendt optager ham med sin mobil. På den måde fremkommer en oplevelse af to måder at 'skyde' på; med optageudstyr og med våben. Sigtet er formodentlig også at vise, at der findes 'agonisme', symboliseret med mobilen og 'antagonisme/fjendskab', symboliseret ved snigskyttens riffel. Derved reaktualiseres Mouffes store pointe fra 1993 om, at venstrefløjen skulle indstille sig på, at efter den kolde krigs afslutning og med Jugoslaviens opløsning og krigene på Balkan var det ægte og uforfalskede fjendskab kommet tilbage på dagsordenen, og at den måtte bekæmpes med agonisme, det vil sige principielt fredelige politiske former, hvor debat og konkurrence om argumenter var midlerne.

I *Constuir Pueblo. Hegemonia y radicalizacion de la democracia* (2015), der er en redigeret samtale mellem Mouffe og Podemos-politikeren Inigo Errejón, reaktiveres til gengæld især Antonio Gramsci, der var emnet for Mouffe første bog fra 1979 og en central inspiration til hovedværket HSS. Bogen er tilegnet mindet om Ernesto Laclau og udkom også på engelsk i 2016 (Errejón og Mouffe, 2016). At 'skabe et folk', der kan modsætte sig neoliberale kriseløsninger og samfundsdannelsesstrate-

gier, er også ifølge Errojón og Mouffe en hovedopgave. De diskuterer opgaven i tre store sektioner: For det første en diskussion af temaer fra HSS. Med denne sektion får bogen en 30-års jubilæumshilsen. For det andet fremstilles historien om Podemos med udgangspunkt i temaer, som Mouffe har gennemtænkt i sit politisk-filosofiske virke. For det tredje gentænkes forestillingerne om højre og venstrepolitik blandt andet i lyset af Podemos-folkenes erfaring med spansk politik i finanskrisens sene fase. Hermed gives et eksempel på europæisk politik, der egentlig ligger meget fjernt fra det billede af de politiske muligheder, som venstrefløjspolitikere i f.eks. Danmark videregiver.

Er *Construir Pueblo* så relevant som debatindlæg i dag? Den er bestemt nyttig som oplæg, fordi den diskuterer politik på en måde, der både er overordnet og meget konkret. Den er overordnet, fordi den stiller de store spørgsmål om, hvad der er vigtigt. Er det vigtigt at have demokrati, når store samfundsmæssige problemer som finanskrisen skal løses? Er det vigtigt, at de folkelige frustrationer bliver organiseret? Er det vigtigt, at løse befolkningens problemer, eller er det vigtigt at rekonstruere banksystemet, så det fortsat kan fungere på de gamle præmisser?

Sådanne spørgsmål kan bogen diskutere samtidig med, at den kan diskutere dem i en helt specifik, spansk sammenhæng. Det vil sige, at de centrale udfordringer vedrørende demokrati og forholdet mellem politikkerne og markeds kræfterne bliver set i relation til udfordringerne for Spaniens befolkning 'her og nu'. Det er måske dens største styrke. *Construir Pueblo* indhold er ikke abstrakt politisk filosofi, men det er heller ikke bare en gold råben-op på en gade om, 'at det er også for dårligt alt sammen'. Det er noget så sjældent som det, der ligger mellem de to yderpunkter.

Det er også en bog, der søger at genskabe respekten for sammenhængende folkelige bevægelser. I et land som Danmark, med en tradition for bonde- og arbejderbevægelser, skulle man tro, at det var en formsag at få bogen oversat. Typer som N.F.S. Grundtvig og Thorvald Stauning ville i hvert fald ikke have følt sig fremmede med den i hånden. Hermed en opfordring til Gyldendal om at komme i gang.

James Martin har redigeret en bog i samme Routledge-serie som Howarths ovenfor nævnte Laclau-udvalg: *Chantal Mouffe. Hegemony, radical democracy and the political* (2013b). I forhold til Howarths redaktionsprincipper kommer Martin længere omkring i tid og rum. Der er for eksempel fire tekster fra den kolde krig ud af de 14 udvalgte. Samtidig er Mouffes tematiske rum fremstillet bredere end Laclaus. Hvor Laclau ofte finder sine temaer i debatter inden for venstrefløjen, breder Mouf-

fe sig mere ud, selvom hendes udgangspunkt i 1970'ernes forsøg på at skabe en bred venstreteori baseret på klassikere som Gramsci og de demokratiske bevægelser er erfaringer absolut ikke fornægter sig. Hos Mouffe stiller teoriernes omgivelser imidlertid lige så ofte udfordringer som teorierne selv. Hun behandler således i tilgift til udviklingen fra sen-gramscianisme til post-marxisme og diskursteori også en række temaer som politisk liberalisme, Carl Schmitts teorier om magt og fjendskab, medborgerskab, feminisme, post-fordisme, global multipolaritet, neoliberalisme og på det seneste også kunstens rolle i politik og politisk strategi. Med et par undtagelser har Martin fået alle disse temaer med, og bogen er således en slags *tour de force* gennem Mouffes forfatterskab gennem 40 år.

Det betyder så også, at den tematisk slutter lidt brat i forhold til Howarths Laclau-udvalg, for et par af de i dag centrale temaer hos Mouffe er enten ikke med eller fremstår underrepræsenterede. Her kan man pege på, at en stor del af hendes arbejde det seneste årti har fokuseret på neoliberalismen, dens gennemslag og dens effekter. Denne dimension er klart underrepræsenteret. Det samme gælder det fokus, hun siden starten af dette årtusinde har haft på den rolle, som kunstneriske handleformer har og kan have i venstrepolitik. Martin kan jo ikke være uvidende om disse temaers tilstedeværelse i Mouffes forfatterskab. De er stærkt repræsenterede i hendes to bøger fra 2005 og i *Agonistics. Thinking the World Politically* (2013a). Man kan derfor gå ud fra, at han har udvalgt således, at der ikke er for store overlap til disse bøger, men det betyder til gengæld at hans udvalg, trods bredden, alligevel ikke forekommer helt repræsentativt. Især hvad angår kunstens roller, er dette tydeligt.

Chantals Mouffes egen nyeste bog, den netop nævnte *Agonistics* (2013a), får til gengæld de seneste temaer med. Bogen starter med referencer tilbage til tematikkerne fra *HSS* og *The Return of the Political*, idet Mouffe stadig tilslutter sig de grundlæggende ideer fra disse. Derefter bevæger den sig gennem spørgsmål om, hvordan man skal forholde sig, hvis man vil forsvare og udvide demokratiet i henholdsvis et presset Europa og en i fremtiden stadigt mere multipolær verdensorden. I de to sidste kapitler diskuteres kunstens rolle og den måde, som forskellige bevægelser i såvel Europa som Mellemøsten har forsøgt at håndtere neoliberalismens og de i stigende grad autoritære regerings udfordringer på.

Hvad kunstens rolle angår, har temaet været 'en bobler' i hendes produktion siden 2002. Hun har skrevet en række mindre bidrag herom gennem det sidste årti,

og har desuden været en flittigt benyttet oplægsholder ved diverse kunstfestivaler og -bianaler. I Danmark har hun således talt ved Århus Festuge og ved indvielse af et museums-/forskningscenter syd for København. Selvom hendes vokabularium i forhold til relationen mellem kultur og politik er meget differentieret, er hendes konklusioner dog meget nemme at forstå: Kunsten skal bruges som et redskab, hvormed man kan bidrage til at undergrave neoliberalismens hegemoni.

Med hensyn til den sidste bliver den da også anset for den politiske hovedmodstander i Mouffes univers. Dette tema går også igen i det afsluttende kapitel, i hvilket nye former for politisk aktivisme i Mellemøsten og især i Europa diskuteres. Hendes opfattelse er, at iagttagere af disse nye bevægelser politikker, f.eks. pladsbesættelser i Cairo og Madrid, har lagt for stor vægt på den teknologiske side af strømningerne, det vil sige brugen af pc'er, net og mobiltelefoner. I stedet fastholder hun, at de først og fremmest er nye *politiske* fænomener. Til gengæld er hun ikke rigtigt imponeret af de europæiske varianter. Umiddelbart opfatter hun dem som en slags fornyede enkeltsagsbevægelser, der stiller for små, for snævre og i værste fald for individualistiske krav. I stedet anbefaler hun, at der tænkes mere i fornyelse af partiformen, og her kommer man så, ringen sluttet, til at tænke på hendes bog sammen med Podemos' Errejón.

Det er egentlig svært at finde noget at kritisere *Agonistics* for på dens egne præmisser. Den fungerer som en opfølgning og fornyelse af mange af de temaer, som Mouffe har arbejdet med siden starten af 1980'erne, samtidig med, at der som nævnt også er nye temaer. Man kan måske sige, at for dem, der har læst en del af hendes tidligere udgivelser, er der ikke tale om et nyt hovedværk, og at der måske kunne have været skåret lidt i beskrivelserne af gamle tematikker. Mouffe er selv inde på det sidste i indledningen, men mener, at det ville gøre det sværere at læse bogen. Formodentlig har hun ret. Set fra et *ydre* synspunkt kan man nok sige, at den er stærkt politiserende. Der er ikke tale om politisk filosofi i egentlig forstand, men om et skrift inden for en frontetisk tilgang, hvor grænsen mellem teori og handlingsorientering søges overskredet. Så ved man det!

AFSLUTTENDE BEMÆRKNINGER

Tilsammen tegner de syv bøger, der her er omtalt, et billede af diskursteorien hos Laclau og Mouffe som en relativt bred tilgang til politik, politisk filosofi og aktuelle

samfundsmæssige udfordringer. Diskursteori er en position, der gør en forskel i forhold til *marxismen*, uden at gøre sig til direkte fjende af den, om end på en del områder er en modstander. De deler visse problematikker, som f.eks. de grundlæggende spørgsmål om frigørelse og spørgsmålene om alternativer til kapitalisme i dens forskellige former. Der er dog også grundlæggende felter, hvor de er modstandere, eller konkurrenter om man vil, nemlig i så store spørgsmål som dem der handler om, hvilke sociale aktører, man skal opfatte som primære, om der findes særlige udviklingsmønstre for historien, samt om og på hvilken måde man kan tale om politikens primat.

Det er også en position, der aktuelt gør en forskel i forhold til neoliberalismen i dens praktiske og diskursive former, samtidig med at den bringer sig i en modstanderrelation i forhold til denne gennem forestillingen om radikalt demokrati. Som det fremgår, har især Mouffe søgt at gøre en dyd ud af denne forskel og har nærmest søgt at gøre den til vor tids store politiske forskel: Neoliberalismens globale forsøg på at *indskrænke* de politiske rum gennem udbredelse af markedsmekanismen *versus* det radikale demokratis forsøg på at *udvide* rummet for politiske beslutninger (Mouffe, 2005a og b).

I forhold til *det liberale demokrati* gør diskursteorien nærmest ingen *politisk* forskel, men søger en radikalisering og udbredelse af dets ideer. Især Mouffe har fremhævet, at hun ingen problemer har med det liberale demokrati, men at hun har store problemer med dets aktuelle (for) begrænsede udformning, og især med dem, der ønsker det indskrænket. Her peger hun ikke specielt på f.eks. højrepopulister eller islamistiske fundamentalister, men fastholder, at det på globalt plan er neoliberalismen, som hun forstår den, der er den aktuelt stærkeste modstander (Mouffe, 2012; Mouffe, 2013).

LITTERATUR

- Derrida, Jacques (1993) 'Text Read at Louis Althusser's Funeral'. In Kaplan, E. Ann and Michael Sprinker, red. (1993) *The Althusserian Legacy*. London, Verso.
- Inigo Errejón og Chantal Mouffe (2015) *Construir Pueblo. Hegemonia y radicalizacion de la democracia*. Barcelona, Icaria. Engelsk udgave 2016 under titlen *Podemos. In the Name of the People*. London, Lawrence and Wishart Limited.

- Laclau, Ernesto (2014a) *The Rhetorical Foundations of Society*. London, Verso.
- Laclau, Ernesto (2014b) *Ernesto Laclau. Post-Marxism, populism and critique*. Redigeret af David Howarth. London og New York, Routledge.
- Laclau, Ernesto (2008) *Debates y combates. Por un nuevo horizonte de la politica*. Buenos Aires, Fondo de Cultura Economica de Argentina.
- Laclau, Ernesto (2005) *On Populist Reason*. London, Verso.
- Laclau, Ernesto (2002) *Misticismo, retórica y politica*. Buenos Aires, Fondo de Cultura Economica de Argentina.
- Laclau, Ernesto og Chantal Mouffe (1985) *Hegemony and Socialist Strategy*. London, Verso.
- Mouffe, Chantal (1993) *The Return of the Political*. London, Verso.
- Mouffe, Chantal (2005a) *On the Political*. London and New York, Routledge.
- Mouffe, Chantal (2005b) *Exodus und Stellungskrieg. Die Zukunft radikaler Politik*, Wien, Verlag Turia + Kant.
- Mouffe, Chantal (med Markus Miessen) (2012) *The Space of Agonism*. Berlin, Sternberg Press.
- Mouffe, Chantal (2013a) *Agonistics. Thinking the World Politically*. London, Verso
- Mouffe, Chantal (2013b) *Chantal Mouffe: Hegemony, radical democracy and the political*. Redigeret af James Martin. London and New York, Routledge.